

راهکارهای الگوبرداری حکومت‌ها از منش حکومت علوی

زینب خشتی^۱

چکیده

منش حکومت داری امیرالمومنین، علی ابن ابی طالب، در زمینه های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بهترین الگوی حکومتی برای سایر حکومت‌های اسلامی و انسانهای آزاده بوده است. از شاخصه‌های نظام حکومتی آن حضرت، میتوان به عدالت، صداقت و انسانیت اشاره کرد؛ که برخی دولت‌های اسلامی، در شیوهی حکومت داری خود، توجه شایسته به منش و شاخصه‌های نظام حکومتی امام علی (علیه السلام) ندارند، و همین امر باعث ایجاد آثار زیانباری از جمله؛ عدم توجه به عدل و دادخواهی، عدم اهمیت به مستضعفین، نبود شفافیت اقتصادی، فساد فی الارض شده است. و اگر جامعه‌ای بر اساس منش علوی پیش برود؛ مشکلات مذکور تا حدود زیادی رفع می‌شود. هدف محقق از این تحقیق این است که، با آگاهی دادن به افرادی که در جایگاه خدمت به مسلمانان هستند تا بتوانند به بهترین نحو ممکن دولتی بر اساس منش علوی را ایجاد و اداره کنند. این نوشتار با روش کاربردی، ماهیتی و توصیفی به بررسی راهکارهای الگوبرداری رفتاری و گفتاری در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی از منش حکومت علوی می‌پردازد.

واژگان کلیدی: الگوی رفتاری، الگوی گفتاری، حکومت، منش علوی

مقدمه

منش حکومت‌داری علی ابن ابی طالب (علیه السلام) در زمینه های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بهترین الگو برای سایر حکومت‌های اسلامی و انسانهای آزاده بوده است. که برخی از حکومت‌های اسلامی توجه شایانی به این الگوی حکومت‌داری ندارند و فاصله گرفته اند. و با مشکلات عدیده ای روبرو هستند. اگر جوامع اسلامی شیوه ی حکومت‌داری خود را بر اساس شیوه‌ی حکومت‌داری امام علی (علیه السلام) پیشبرند؛ خواهیم دید که بسیاری از مشکلاتی که امروزه عموم مسلمانان در جوامع اسلامی با آن روبه‌رو هستند تا حدود زیادی رفع خواهد شد. در این مقاله به روش کاربردی؛ ماهیتی و توصیفی با بررسی برخی از رفتارهای حکومتی امام که در زمینه‌ی گفتاری در باب اقتصاد میتوان به تولید و عوامل توسعه‌ی سرمایه، درباب سیاست به صداقت با مردم و خردورزی، در باب اجتماع به اعتدال با مردم و در باب فرهنگ به امر به معروف و نهی از منکر اشاره کرد؛ و در زمینه‌ی رفتاری درباب اقتصاد میتوان به حساسیت به بیت المال، در باب سیاست به احترام به شخصیت انسانها، درباب اجتماع به آزادی بیان و درباب فرهنگ به پرهیز از سکونت در خانه‌های مجلل اشاره کرد؛ که اینها همه الگویی برای سایر حکومت‌های اسلامی هستند.

پیرامون شیوه‌ی حکومت‌داری امام علی (علیه السلام) و نحوه‌ی الگوبرداری از آن کتاب‌ها و مقالاتی به تحریر درآمده که در زمینه پژوهش مورد نظر به چند مورد از آثار اشاره شده است.

کتاب (عدالت اجتماعی) اثر علی اصغر احمدی؛ در این کتاب نویسنده به بررسی رفتار امیرالمومنین در زمان حکومتشان که باعث ایجاد عدالت در زمینه‌های سیاسی و اجتماعی شده است، می‌پردازد.

کتاب (حکومت حکمت) اثر مصطفی دلشاد تهرانی؛ نویسنده و در این کتاب سعی دارد حکمت‌ها، نامه‌ها و سخنان امام علی (علیه السلام) در مورد شیوه‌ی حکومت کردن که در نهج‌البلاغه آمده است را جمع‌آوری و به آنها بپردازد.

مقاله (درآمدی بر فهم دین و دولت در اندیشه علوی) اثر شهید مجید ظهیری، محقق در این مقاله سعی دارد پس از تفحص در تفاسیر مختلف از مفاهیم دولت، دین و حکومت و انواع روابط مفروض میان آنها پرده بردارد.

مقاله (طرح الگوی دولت علوی مبتنی بر آموزه های نهج البلاغه) اثر حسن رنگریز، هدف این مقاله طراحی الگوی دولت علوی مبتنی بر آموزه های نهج البلاغه است.

اما در این مقاله محقق بر آن است، راهکارهای گفتاری و رفتاری امام علی (علیه السلام) در طول حکومت خویش که برای حکومت‌های امروزی به جایی گذاشته است مورد بررسی قرار بگیرد.

۱- مفهوم شناسی

محقق برای فهم بهتر مطالب مربوط به راهکارهای الگوبرداری حکومت‌ها از منش حکومت علوی بر آن شد که معنای لغوی و اصطلاحی کلمه‌ی (حکومت) را با استفاده از لغت نامه و فرهنگ‌های لغت بدست بیاورد.

۱-۱ مفهوم حکومت

مفهوم لغوی

حکومت hokumat، فرمان دادن، امر کردن، فرمان‌روایی کردن، سلطنت کردن، داوری کردن، قضاوت کردن.^۱

مفهوم اصطلاحی حکومت

نوع رفتار حکومتی و مدیریتی به شدت متأثر از نوع دریافت از مفهوم حکومت است و هرگونه که حکومت فهمیده شود به تناسب آن فهم و دریافت رفتار حکومتی شکل می‌گیرد. اگر حکومت به مفهوم سلطه، تکبر، تحکّم و خودکامگی باشد؛ رفتارهایی سلطه‌گرانه، مستبدانه، عامرانه و خودکامانه در رفتار و مناسبات حکومتی ظهور می‌نماید. و اگر حکومت به مفهوم مدیریت، مشارکت، هدایت و خدمت باشد، رفتارهایی مدیریتی، مشارکتی، هدایتی و خدمتی در رفتار و مناسبات حکومتی رخ می‌نماید.

تاریخ بشر پیوسته شاهد دریافت مفهومی سلطه‌گرانه از مفهوم حکومت بوده است و این مفهوم رایج از دریافت مفهوم حکومت بشمار می‌آمده است؛ گاه صریح و آشکار و خشن، و گاه غیرمستقیم در پرده و فریبکارانه.^۲

۱-۲ مفهوم حکومت در نهج‌البلاغه

مفهوم حکومت در نهج‌البلاغه و در اندیشه و سیره‌ی علی (علیه السلام) جز به مفهوم مدیریت، محبت، مشارکت، هدایت و خدمت نیست و این مفهوم به زیبایی تمام در سخن

^۱ محمد، معین، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۱۳۶۷

^۲ مصطفی، دلشادتهرانی، حکومت حکمت، صص ۳۹-۴۰

و عمل امیرالمؤمنان (علیه السلام) جلوه یافته است. آن حضرت تلاش می‌کرد تا چنین مفهومی را که با مفاهیم کهن و رایج ناسازگار بود، تبیین نماید و در عمل محقق سازد.^۱

مفهوم مدنظر محقق از عبارت حکومت همین است.

۲- راهکارهای الگوبرداری گفتاری

منش حکومت‌داری امیرالمؤمنین، علی ابن ابی‌طالب بهترین الگوی گفتاری موجود برای سایر حکومت‌های اسلامی بوده؛ زیرا امیرالمؤمنین در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بهترین پند و اندرزها و توصیه‌های لسانی را از خود به جای گذاشته است.

۲-۱ راهکارهای الگوبرداری گفتاری در اقتصاد

اقتصاد اسلامی شامل قوانین و مقررات مخصوصی است که بر اساس جهان‌بینی الهی پی‌ریزی شده است، که در آن باید تولید به حد کفایت برسد و ثروت به صورت عادلانه توزیع گردد و زندگی مرفه نصیب همه افراد شود.^۲

اما اقتصاد امروزه علم تخصیص بهینه‌ی منابع و علم انتخاب است، البته تولید و توزیع و مصرف در واقع محورهای اصلی موضوع علم اقتصاد هستند.^۳

۲-۱-۱ تولید و عوامل توسعه سرمایه ملی

اقتصاد از منظر امام علی (علیه السلام) به سه بخش تقسیم میشود که عبارتند از: تولید و عوامل توسعه سرمایه، مدیریت و کنترل سرمایه و در نهایت حوزه توزیع سرمایه ملی که هر کدام از این موارد دارای بخش‌های مختلفی است.

در اسلام تولید و عوامل توسعه سرمایه (به عبارتی توسعه ثروت) در جهت توزیع عادلانه صورت می‌گیرد؛ یکی از راه‌هایی که در راستای توسعه‌ی سرمایه قابل ارزیابی است؛ جمع‌آوری مالیات و زکات و خراج با فرستادن کارگزاران و عاملانی امین است. امام علی

^۱ مصطفی، دلشاد تهرانی، حکومت حکمت، صص ۳۹-۴۰

^۲ علی اصغر، احمدی، عدالت اجتماعی در نهج البلاغه، ص ۱۵۶

^۳ یدالله، دادگر، تیمور، رحمانی، مبانی و اصول علم اقتصاد، ص ۲۶

(علیه السلام) در مورد مالیات که یکی از راه‌های توسعه‌ی سرمایه است.^۱ در حکمت ۴۷۶ نهج‌البلاغه می‌فرمایند: «اسْتَعْمِلِ الْعَدْلَ، وَ احْذَرْ الْعُسْفَ وَ الْحَيْفَ؛ فَإِنَّ الْعُسْفَ يَعُودُ بِالْجَلَاءِ، وَ الْحَيْفَ يَدْعُو إِلَى السَّيْفِ»^۲ «عدالت را بگستران واز ستمکاری پرهیز کن، که ستم، رعیت را به آوارگی کشاند و بیدادگری، به مبارزه و شمشیر می‌انجامد».^۳

در نامه ۲۵ حضرت در نهج‌البلاغه درباره مالیات می‌فرمایند: «و لَا تَأْخُذَنَّ مِنْهُ أَكْثَرَ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِي مَالِهِ»^۴ «و افزون تر از حقوق الهی از او مگیر».^۵

۲-۱-۲ مدیریت و کنترل سرمایه

علی ابن ابی طالب در حوزه مدیریت و کنترل سرمایه ملی نیز سیاست‌های راهبردی نیز داشته است که سه دسته تقسیم می‌شوند که عبارتند از: سیاست و هدایت بازار، سیاست نظارت، سیاست مبارزه و تهدید.

اگر بخواهیم یکی را به اختصار بررسی کنیم می‌توانیم سیاست مبارزه و تهدید را مدنظر داشته باشیم؛ در این سیاست حضرت علی (علیه السلام) احتکار و ریا را نکوهش کرده و در مکان‌های مختلف در مورد آن‌ها احادیثی فرموده است.^۶

امام علی (علیه السلام) درباره‌ی ریا در حکمت ۴۴۷ نهج‌البلاغه می‌فرمایند: «مَنْ أَتَجَرَ بِغَيْرِ فِقْهِ، فَقَدْ ارْتَضَمَ فِي الرَّبَا»^۷ «کسی که بدون آموزش فقه اسلامی تجارت کند، به ربا خواری آلوده می‌شود».^۸

۲-۱-۳ توزیع سرمایه ملی

^۱ علی اصغر، احمدی، عدالت اجتماعی در نهج‌البلاغه، صص ۱۶۹-۱۶۳

^۲ عبدالحمید بن هبه الله، ابن ابی الحدید، شرح نهج‌البلاغه لابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۲۴۵

^۳ محمد، دشتی، نهج‌البلاغه، ص ۵۳۱

^۴ محمد بن حسن، شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ص ۱۳۳

^۵ محمد، دشتی، نهج‌البلاغه، ص ۳۶۱

^۶ علی اصغر، احمدی، عدالت اجتماعی در نهج‌البلاغه، صص ۱۸۳-۱۸۷

^۷ عبدالواحد بن محمد، تمیمی آمدی، غررالحکم و درر الکلم، ص ۶۱۳

^۸ محمد، دشتی، نهج‌البلاغه، ص ۵۲۷

در منظومه که علی « علیه السلام » طراحی می کند، ارزش و جایگاه انسان و انسانیت تا آنجا اوج میگیرد که همه قواعد و تفارقات های افراد از حیث مذهب و تشکل و گروه و نژاد، کوچک نمایانده میشود. آن گاه که بر اثر انحرافات، فخر فروشی قریش بر عرب و عرب بر عجم شدت یافته بود و این عصبیت داشت چهره وارونه از اسلام را در چهره تازه مسلمانان تثبیت میکرد، علی « علیه السلام » بانفی ریشه های عصبیت و برهم زدن تبعیضات قومی- قبیله ای کوشید سیاست اسلامی از قومیت عربی جدا کند و آن را در خدمت ارزش های جهان شمول انسانی در آورد.^۱

- سکونت مسئولان و مدیران در خانه های مجلل و لوکس پیامدهای منفی فرهنگی بسیار بدی را در جامعه به جایی گذاشته است. سکونت مدیران باعث شده است که فاصله طبقاتی میان مسئولان و مردم زیاد شود و مسئولان نتوانند نسبت به مشکلات مردم آگاهی داشته باشند، و این خود نوعی حس بی اعتمادی و نارضایتی عمومی را ایجاد میکند، و این امر خود باعث ایجاد الگویی منفی را برای جوانان و مدیرانی که در آینده بر مسند حکومت قرار میگیرند می شود.

در حکومت های اسلامی امروزی سعی میکنند که حکومت و قانون مقرراتشان طبق قرآن و سنت باشد، اما گاهی بی توجهی به این امر طبقاتی از جمله بحران هویتی، فقر اخلاقی، کاهش انسجام اجتماعی، ایجاد فضای ناامنی و تضعیف قانون گذاری و... را به همراه داشته است.

امروزه تعامل حکومتها با اقلیت های دینی به یکی از موضوعات پیچیده و با اهمیت تبدیل شده است که در بعضی از حکومت های اسلامی تا توانسته اند سعی کردند به اقلیت های مختلف دینی احترام بگذارند. اما بعضی از کشورها نوعی تعصب دینی باعث شده است بعضی از ادیان در آنزوا باشند و فضای ناامنی برایشان ایجاد کردند .

^۱ مقاله مقایسه شیوه ی تعامل با اقلیت های دینی در حکومت امام علی علیه السلام و حاکمان صفوی، ۱۱۱

نتیجه گیری:

در اندیشه وسیره امام علی (علیه السلام) حکومت به معنای مدیریت، مشارکت، محبت، هدایت و خدمت است. شیوه ی حکومت داری امیرالمومنین در همه ی زمینه ها از جمله در زمینه های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی الگویی راهنما و هدایتگر است؛ گفتار و رفتار حکومتی امام در زمینه های سیاسی شامل مواردی همچون آزادی بیان، آزادی انتخاب، صراحت و صداقت و زمانه شناسی؛ و در زمینه اقتصادی میتوان به کنترل و مدیریت سرمایه، توزیع عادلانه سرمایه ملی، نظارت بر بازار و حساسیت به بیت المال؛ و در زمینه فرهنگی به مواردی همچون پرهیز از اسراف، امر به معروف و نهی از منکر، پرهیز از سکونت در خانه های مجلل و پایبندی به قرآن و سنت؛ و رهنمود های گفتاری و رفتاری امام در باب اجتماعی شامل بخشش و گذشت نسبت به رعیت، درک موقعیت جوانان، رسیدگی به یتیمان و احترام به شخصیت انسانها است. الگوبرداری از رهنمودهای گفتاری و رفتاری امام در هر زمینه ایی باعث ایجاد حکومتی مبنی بر عدالت، صداقت، آرامش، امنیت و... می شود.

فهرست منابع و مأخذ:

- ۱- دشتی، محمد، «نهج البلاغه»، نشر جلوه کمال، قم، چاپ پنجم، ه.ش ۱۳۹۲
- ۲- آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، «شرح محقق بارع جمال الدین محمد خوانساری بر غررالحکم ودرر الکلم»، مصحح جلال الدین محدث، نشر دانشگاه تهران، تهران، چاپ ۱۴، ه.ش ۱۳۶۶
- ۳- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبه الله، «شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید»، مصحح : ابراهیم، محمد ابوالفضل ابراهیم، نشر آیه الله المرعشی نجفی، قم، ه.ق ۱۴۰۴
- ۴- احمدی، علی اصغر، عدالت اجتماعی در نهج البلاغه، قم، نشر مؤسسه بوستان کتاب، ه.ش ۱۳۹۱
- ۵- اعضای هیأت علمی کنگره ی امام علی الگوی بسیجیان، مجموعه الگوهای رفتاری امام علی، بی جا، نشر سازمان بسیج دانش آموزی، چاپ اول، ه.ش ۱۳۷۹

۶- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، «غررالحکم ودرر الکلم»، محقق سید مهدی رجائی، نشر دارالکتاب الاسلامی، قم، ه. ق. ۱۴۱۰

۷- حر عاملی، محمد بن حسن، «وسائل الشیعه»، محقق موسسه آل البيت، نشر موسسه آل البيت، قم، ه. ق. ۱۴۰۹

۸- دادگر، یدالله، رحمانی، تیمور، مبانی و اصول علم اقتصاد، قم، مؤسسه بوستان کتاب، چاپ هفدهم، ه. ش. ۱۳۹۱

۹- دشتی، محمد، «نهج البلاغه»، نشر جلوه کمال، قم، چاپ پنجم، ه. ش. ۱۳۹۲

۱۰- دلشاد تهرانی، مصطفی، تفسیر موضوعی نهج البلاغه، قم، نشر معارف، چاپ نوزدهم، ه. ش. ۱۳۹۵

۱۱- دلشاد تهرانی، مصطفی، حکومت حکمت، تهران، نشر سنا، چاپ دوم، ه. ش. ۱۳۸۹

۱۲- رشاد، علی اکبر، دانشنامه امام علی (علیه السلام)، ج ۶، تهران، نشر سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ دوم، ه. ش. ۱۳۸۲

۱۳- طبری، عمادالدین ابی جعفر محمد بن ابی القاسم، «بشاره المصطفی لشیعه المرتضی»، نشر المكتبه الحیدریه، نجف، ه. ق. ۱۳۸۳

۱۴- مسیحی، عباس، حق پرست، زهرا، مقاله «مقایسه شیوه تعامل با اقلیت های دینی در حکومت امام علی و حاکمان صفوی»، ه. ش. ۱۳۹۴، ص ۱۱۱

۱۵- معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۱، تهران، نشر زرین، ه. ش. ۱۳۸۶

۱۶- منتظری، محمد، درسهای از نهج البلاغه، بی جا، نشر دفتر مرکزی حزب جمهوری اسلامی، چاپ اول، ه. ش. ۱۳۶۱

۱۷- مهدی زاده، حسین، مقاله «آسیب شناسی دین گرایی جوانان بالهام از کلام وسیره امام علی»، ه. ش. ۱۳۸۰، ص ۱۵۱

۱۸- نوری، حسین بن محمد تقی، «مستدرک الوسائل ومستنبط المسائل»، محقق موسسه آل البيت، نشر موسسه آل البيت، قم، ه.ق. ۱۴۰۸

۱۹- یخدانی، صادق، مقاله «مبنای مشروعیت حکومت حاکم از نظر علی ع»، ه.ش ۱۳۸۱، ص ۱۳۱

۲۰- fararu.com- ۱۴۰۳/۸/۳۰- بررسی ده اقدام عملی امام علی برای نظام بخشی به نظام اقتصادی